

บทที่ 2

เอกสาร แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยใช้ แนวคิดและทฤษฎีในการวิจัยครั้งนี้คือ แนวคิดการเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม และการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ซึ่งรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

แนวทางการเรียนรู้

การเรียนรู้มีนักการศึกษา และนักสังคมวิทยา ได้ให้ความหมายไว้หลาย ๆ ความหมาย ดังนี้

L.D. Crow และ A. Crow ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงนิสัย ความรู้และเจตคติซึ่งจะทำให้บุคคลสามารถปรับปรุงตนเอง และสังคมได้

W.H. Bunton ได้กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงของบุคคลอันเนื่องมาจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวบุคคลกับสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นการตอบสนองความต้องการและทำให้บุคคลสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

สมบุญ สดยาชีวิน (2526, หน้า 123) ได้กล่าวถึง การเรียนรู้ว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเกิดจากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ของแต่ละบุคคล หรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการที่ผู้เรียนปรับตนเองเพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้าเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ครอบคลุมถึงระบบการทำงานต่าง ๆ ของร่างกายรวมถึงด้านอารมณ์ ทักษะ การปรับตัวด้านสังคม

วุฒิชัย จานง (2520, หน้า 207) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกหัดหรือประสบการณ์ สุชา จันทรเฒ (2531, หน้า 13) ให้ความหมายทำนองเดียวกันแต่ย้ำว่าการเรียนรู้จะต้องเป็นไปในทางที่ถูกต้องและดีกว่าเดิม

อุณา นพคุณ (2523, หน้า 10-12) ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต ตั้งแต่มนุษย์เราเกิดมาสัมผัสตามองดูโลกก็เริ่มการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอด ทารกเรียนรู้จากการร้อง มารดาตอบสนองโดยการให้นม เมื่อทารกเจริญเติบโตขึ้นได้เรียนรู้และพัฒนาการโดยใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น รู้จักใช้นิ้ว ไข่มือกัดคลาน นั่ง เดิน และวิ่ง เข้าสู่วัยมีเพื่อนจากการเล่น การสมาคมกับผู้อื่น เรียนรู้การควบคุมอารมณ์ การให้ การรับ การอยู่เป็นกลุ่ม ครุคนแรกของมนุษย์เรา คือ พ่อแม่ พี่น้อง ญาติมิตร การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้

จากการอบรมสั่งสอนในครอบครัว การได้ฟังเรื่องเล่าสืบต่อกันมา กฎข้อห้ามทางสังคม ความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคม การสนทนาระหว่างกลุ่มเพื่อนฝูง การทำงาน การทัศนอาจร การบันเทิง เป็นต้น

แนวคิดของ Rogers ได้รับการสนับสนุนจาก Abraham H. Maslow ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มมนุษยศาสตร์ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเข้าใจตนเองว่า การเข้าใจตนเองหมายถึงการเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ หมายความว่าคนจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเมื่อเขาสามารถเข้าใจและรู้จักตนเองในสภาพที่เปิดเผยออกไปจากที่เป็นอยู่เดิมไม่ว่าจะเป็นด้านส่วนตัวหรือด้านสังคม ความเจริญงอกงามจากภายในนี้จะส่งเสริมให้เกิดการแสวงหาการเปลี่ยนแปลงและการกระทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการกระทำทางนอกหรือทางในที่ดีจึงเป็นการแสดงออกของความรู้สึกและการรับรู้ภายในที่ดีด้วย นั่นคือการแสดงออกของพฤติกรรมการเข้าใจตนเองซึ่งไม่ได้เป็นเพียงพฤติกรรมที่แสดงออกโดยธรรมดาเท่านั้น ดังนั้นในกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดของ Maslow จึงเน้นความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ถ่ายทอดความรู้จากกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ การเรียนจากเพื่อน การระดมพลังสมอง การอภิปรายกลุ่ม และการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง

Malcom Knowles ได้ผนวกรวมแนวคิดในกลุ่มมนุษยศาสตร์เข้ากับการเรียนรู้โดยวิธีการเข้าถึงระบบ ซึ่ง Knowles มีความเชื่อว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้มากที่สุดเมื่อมีวิธีการและเทคนิคการสอนที่ทำให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการเรียนรู้ด้วยตนเองเพราะเชื่อว่าผู้ใหญ่มีความต้องการที่จะเป็นตัวของตัวเอง ในขณะที่เด็กก็ต้องการแสดงให้คนอื่นเห็นว่าเขาเป็นตัวของตัวเองฉะนั้นการให้การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่จึงไม่ควรมีการครอบงำทางความคิดแต่เป็นการให้รับผิดชอบตนเองจากการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง

Carl Rogers (อ้างใน อุ๋นตา นพคุณ, 2527, หน้า 5) ได้เน้นเกี่ยวกับการเรียนรู้ว่าองค์ประกอบในการเรียนรู้จะต้องมีคุณลักษณะของการที่ผู้เรียนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องด้วยตนเอง บุคคลจะเข้ามาเกี่ยวข้องในการเรียนรู้ทั้งในด้านความรู้สึกและความนึกคิดและการเรียนรู้จะเกิดขึ้นมาด้วยบุคคลเองถึงแม้ว่าการกระตุ้นจะมาจากภายนอกแต่ผู้เรียนจะมีความรู้สึกว่าเขาเป็นผู้แสวงหาความรู้และเกิดความเข้าใจขึ้นมาเอง การเรียนรู้จะเป็นการกระจายแทรกซึมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในพฤติกรรมเจตคติ และอาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบุคลิกภาพของผู้เรียนด้วยความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ที่จะนำตนเองเรียนรู้ด้วยตนเองและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ Carl Rogers จึงได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการสอนแบบให้เรียนเองโดยไม่มีใครนำซึ่งใช้หลักการเกี่ยวกับการตัดสินใจด้วยตนเองและการเป็นตัวของตัวเองทั้งนี้ Rogers กล่าวว่า การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีหากได้ใช้ความสามารถของตนเองในการแก้ปัญหา

ของตน จากการที่บุคคลแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มประสบปัญหาและมีความรับผิดชอบต่อตนเอง และหมู่คณะรวมทั้งการมีบรรยากาศกระตุ้นให้เกิดการได้คิด ทั้งนี้จากแนวคิดเกี่ยวกับความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์คือความต้องการที่จะรู้จักค้นพบเกี่ยวกับความรู้ความสามารถของตนที่เรียกว่า Self Actualization ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่สำคัญที่ทำให้คนรักที่จะแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองอย่างไม่หยุดยั้ง

ปฐม นิคมานนท์ (2530, หน้า 32-36, 2530 ข, หน้า 42-45 และ 2532, หน้า 13-21) ได้กล่าวถึงมุมของการเรียนรู้ไว้ในหนังสือ How Adults Learn สรุปได้ว่า การเรียนรู้ที่ดีนั้นจะต้องเป็นผู้ทำมากกว่าผู้รับหากบุคคลจะเรียนรู้ได้สิ่งนั้นต้องเป็นที่สนใจและมองเห็นถึงประโยชน์ แล้วประโยชน์จะย้อนหลังกลับมาเป็นตัวประเมินในการกำหนดการตระหนักในบทบาทภาระหน้าที่ต่อตนเองและส่วนรวม

สุพัตรา สุภาพ (2536, หน้า 48-51) ได้อธิบายการถ่ายทอดความรู้โดยตรงและทางอ้อม โดยทางตรงนี้เป็นการจัดেলাหรือถ่ายทอดที่สังคมกำหนดไว้ เป็นการบอกกล่าวคำสั่งใดควรหรือไม่ควรทำ ดีหรือไม่ดี ซึ่งนับว่ามีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพมาก เป็นการชี้แนะแนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลอย่างจริงจังและเจตนา เพื่อให้บุคคลสามารถวางตัวได้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์หนึ่ง ๆ การจัดেলাโดยตรงจะพบเห็นเสมอในครอบครัว โรงเรียน วัด สถาบันต่าง ๆ เช่น ถ้าเป็นครอบครัวก็จะอบรมลูกในรูปแบบของการบอกเล่า สั่งสอน ชมเชย ดุด่า ส่วนการจัดেলাโดยอ้อมนั้นเป็นการอบรมที่ไม่ได้บอกกันโดยตรง บุคคลได้รับประสบการณ์หรือประโยชน์จากการสังเกตหรือเรียนรู้จากการกระทำของผู้อื่น ซึ่งเป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ได้เรียนรู้จากการกระทำของผู้อื่น ซึ่งเป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ได้เรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนที่กลุ่มหนึ่ง ๆ กำหนดหรือวางไว้ เพื่อเป็นแบบแผนของการปฏิบัติต่อกัน

กันยา สุวรรณแสง (2532, หน้า 138) กล่าวว่าการเรียนรู้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคลทั่วไปในลักษณะที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่เกิดขึ้นเป็นปกติวิสัยในวิถีการดำรงชีวิตทำให้คนเราต้องเรียนรู้ ฉะนั้นการเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการที่บุคคลเรียนรู้โดยได้ร่วมกระทำโดยวิธีใดวิธีหนึ่งหรือได้ลงมือกระทำสิ่งที่จะได้เรียนรู้ขึ้นจริง

สุนทร สุนันท์ชัย (2530, หน้า 5) ได้กล่าวว่า ชีวิตของคนในยุคก่อนแต่ละวันจะอยู่กันครอบครัว อยู่กับการทำงาน การพักผ่อน การเข้าร่วมพิธีกรรมตามจารีตประเพณีของแต่ละกลุ่ม การเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นได้เองจากกิจกรรมที่ปฏิบัติอยู่ประจำวันจากการสั่งสอนของพ่อ-แม่ การไปกับผู้ใหญ่เพื่อล่าสัตว์ เก็บผลไม้ จากการสังเกตสิ่งแวดล้อมรอบตัว การฟังนิทาน ฟังพระสวดมนต์ ฯลฯ สรุปแล้วคนเรามาสมัยก่อนได้รับการศึกษาโดยวิธีธรรมชาติ ไม่ต้องอาศัย

โรงเรียนแต่อย่างใด ต่อมาเมื่อมีโรงเรียนเกิดขึ้นบทบาทของโรงเรียนได้เข้ามาครอบงำด้วยการทำหน้าที่แทนครอบครัวชุมชนและวัด ลักษณะดังกล่าวเป็นการแยกการศึกษาออกจากชีวิตจริงและไม่สัมพันธ์กับชีวิตจริงเพราะได้ยื่นข้อประสบการณ์จริงมาเป็นวิชาการที่เป็นนามธรรมมีจุดมุ่งหมายเพื่ออนาคตมากกว่าปัจจุบัน ภายหลังจากต่อมาได้มีการแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้นโดยถือว่าการศึกษาคือชีวิตจริงคือการศึกษาคือชีวิตจริงจะได้รับการศึกษาและการเรียนรู้ ทั้งจากโรงเรียน บ้าน ชุมชน ครอบครัวและวัด รวมทั้งสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ด้วย

จากความจริงของชีวิตมนุษย์ดังกล่าวคนเรามีการศึกษตลอดชีวิตและเป็นการศึกษาเพื่อชีวิต ได้เรียนรู้จากบ้าน ชุมชน วัด และโรงเรียน ลักษณะดังกล่าว ชูเกียรติ ลิขิตวรรณ (2535, หน้า 34) ได้แสดงความคิดเห็นถึงแนวการศึกษาว่า ธรรมชาติของการศึกษาไม่ได้เริ่มต้นและสิ้นสุดที่โรงเรียนเท่านั้น แต่ครอบคลุมไปถึงการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดไปถึงการเรียนรู้ในช่วงท้ายของชีวิตซึ่งรวมเอาทั้งการศึกษาในโรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาอย่างไม่เป็นทางการหรือระบบการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการเข้าไว้ด้วยกัน และในชีวิตจริงระบบทั้งสามมีการประสานสัมพันธ์ระหว่างกันในระบบกระบวนการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับทุกคน

เสรี พงศ์พิศ (อ้างใน พรพิไล เลิศวิชา, 2532, หน้า บทนำ) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้ของชุมชนคือกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิตการเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว กระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่น เหมาะสมกับท้องถิ่นช่วยให้บุคคลและชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ องค์ประกอบสำคัญคือภูมิปัญญาท้องถิ่น การปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้รู้ การอบรมในบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริง กระบวนการนี้ได้ถูกปรับตามสภาพการสังคมที่เปลี่ยนไป การคมนาคม และการติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้นทำให้การไปมาหาสู่ การดูงาน การร่วมกันทำงานข้ามเขตแดนของชุมชน อำเภอ จังหวัด และภาค เป็นไปได้ เนื้อหาและวิธีการหลายอย่างในกระบวนการนี้ก็ถูกปรับเปลี่ยนกัน เกณฑ์การปรับคือความต้องการและสภาพการณ์ที่เป็นจริงของชาวบ้านในท้องถิ่นแต่ละแห่งเพื่อจุดมุ่งหมายการพึ่งตนเองและพึ่งพากันและกันอย่างมีศักดิ์ศรี

ประเวศ วะสี (2534, หน้า 4) ได้เสนอว่าสังคมไทยและโลกจะปรับไปสู่วัฒนธรรมการเรียนรู้ซึ่งมี 5 ประการ คือ 1. มีฉันทะในความรู้ 2. มีความสามารถในการแสวงหาความรู้ 3. มีการใช้ความรู้ในการดำรงชีวิตและในการทำงาน 4. เกิดประโยชน์จากการใช้ความรู้ 5. มีความสุขในการแสวงหาความรู้และใช้ความรู้

ชูเกียรติ ลิขิตวรรณ (2535, หน้า 41-42) กล่าวว่าระบบการถ่ายทอดความรู้ในท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมเริ่มด้วยการถ่ายทอดความรู้ภายในครอบครัว โดยเริ่มจากบ้านต่อกันนั้นจะมี

โอกาสเรียนรู้ในวัด และมีการขยายโอกาสไปจนถึงการเรียนในโรงเรียน การเรียนรู้ในบ้านมีผู้สอนเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ในสาขานั้นที่อาจจะเป็นบรรพบุรุษหรือผู้รู้อื่น เนื้อหาที่ถ่ายทอดเป็นวิชาชีพที่มีการถ่ายทอดมานานแล้ว การถ่ายทอดความรู้เป็นการปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่างหลาย ๆ ครั้ง จนผู้เรียนสามารถเรียนรู้และปฏิบัติได้เป็นอย่างดีผู้เรียนที่นำวิชาที่ได้เรียนรู้มาปฏิบัติเป็นเวลานานก็จะสามารถถ่ายทอดให้กับลูกหลานและผู้สนใจอื่นต่อไปได้

ปัจจัยที่สนับสนุนให้มีการถ่ายทอดความรู้ในบ้านได้แก่ ทรัพยากรในชุมชนนั้น เช่น ที่ดินในการทำนา ดินสำหรับการปั้นอิฐ ไม้ไผ่สำหรับการจักสาน ฯลฯ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีผู้อยากเรียนวิชาชีพที่สืบทอดกันมาในชุมชนคือตัวอย่างความสำเร็จของบรรพบุรุษที่ประกอบอาชีพนั้นประกอบกับการคมนาคมที่ลำบากทำให้คนในหมู่บ้านไม่สามารถออกไปเรียนรู้โดยการเข้าโรงเรียนหรือเรียนวิชาชีพต่างถิ่นได้

การเรียนรู้ในครอบครัวเน้นการถ่ายทอดความรู้ด้านวิชาชีพส่วนการเรียนรู้ด้านภาษาและหนังสือเป็นระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในวัด ระบบการเรียนรู้ในวัดเป็นระบบการเรียนรู้สำหรับผู้ที่เป็นสามเณรและศิษย์วัด การเรียนในวัดเป็นการเรียนรู้จากการสอนของเจ้าอาวาสและพระภิกษุผู้ใหญ่ที่มีความรู้ด้านภาษาบาลี ตัวอักษรล้านนา และการอ่านเขียนคำนวณทั่วไป ความรู้ที่สอนในวัดเป็นความรู้ที่จำเป็นสำหรับพระในการอ่านบทสวดมนต์และตำราภาษาพื้นเมือง การเรียนในวัดเริ่มมีรูปแบบการเรียนระบบชั้นเรียน มีการวัดผลการเรียนโดยการสอบเขียนสอบอ่านเพื่อทดสอบความจำในเนื้อหาที่เรียน

ปัจจัยที่ทำให้เด็กชายในหมู่บ้านได้เรียนหนังสือในวัดที่สำคัญคือ การบวช เหตุผลของการบวชมีได้หลายอย่าง บางคนบวชเพราะต้องการเรียนหนังสือ บางคนบวชเพราะฐานะทางบ้านยากจนพ่อแม่ไม่สามารถส่งเรียนได้ บางคนบวชเพราะหนีการเกณฑ์ทหาร บางคนบวชเพราะมีแรงจูงใจในศาสนา พ่อแม่บางคนให้ลูกชายบวชเพราะความศรัทธาในศาสนา ไม่ว่าการบวชจะมาจากเหตุผลใดก็ตามผลของการบวชทำให้ผู้ที่เคยเรียนและรู้หนังสือทั้งภาษาไทย บาลี และตัวเมืองกลายเป็นที่นับถือของชาวบ้าน สามารถแก้ปัญหาด้านภาษาหนังสือให้กับเพื่อนบ้านและติดต่อกับบุคคลภายนอกได้สะดวก จากตัวอย่างความสำเร็จของผู้รู้หนังสือทำให้ชาวบ้านส่งลูกหลานมาเรียนหนังสือในวัดกันมากขึ้น ระบบการเรียนการสอนในวัดค่อนข้างเป็นการเรียนที่มีระบบมากกว่าการเรียนวิชาชีพจากบรรพบุรุษหรือผู้รู้ในหมู่บ้านอย่างที่เคยมีมา

หลังจากที่ระบบการเรียนในวัดได้รับความสนใจจากชาวบ้านและมีการส่งลูกหลานมาเรียนมากขึ้นวัดในหมู่บ้านจึงพัฒนาระบบการเรียนรู้ให้มีระบบแบบแผนมีการแยกระบบการเรียนหนังสือภาษาไทยออกจากการเรียนภาษาบาลีและภาษาล้านนา และได้มีการจัดตั้งโรงเรียนในเวลาต่อมา ในระยะแรก ๆ โรงเรียนก็อาศัยสถานที่ในวัด เมื่อมีผู้เรียนจำนวนมากขึ้นได้มีการ

แยกออกมาเป็นโรงเรียนโดยเฉพาะเนื้อหาของการเรียนมีมากขึ้น และแบ่งเป็นรายวิชา เช่น คณิตศาสตร์ สังคม ภาษาไทย ฯลฯ ครูถือเป็นศูนย์กลางของการเรียนเพราะเป็นผู้มีตำราเรียน วิธีการสอนใช้การอธิบายและเขียนบนกระดานให้นักเรียนอ่าน เขียนและคำนวณ ปัจจัยที่มีผลให้พ่อแม่ส่งลูกเข้าเรียนในโรงเรียนในยุคแรก ๆ นั้นเนื่องมาจากความต้องการให้ลูกหลานได้รู้หนังสือซึ่งเป็นเรื่องที่เริ่มมีความจำเป็นและต่อมาเมื่อการออกกฎหมายบังคับให้เด็กได้เข้าเรียนในโรงเรียน การเรียนในโรงเรียนจึงกลายเป็นความจำเป็นของชาวบ้านที่พ่อแม่ทุกคนต้องส่งลูกหลานให้เข้าเรียนในโรงเรียนและถือเป็นระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในทุกท้องถิ่น

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เสรี พงศ์พิศ (2536, หน้า 78-80) ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นพื้นฐานความรู้ของชาวบ้านที่มีการเรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันทั้งทางตรงและทางอ้อมและมีการสะสม สืบทอดต่อกันเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการคิดเองทำเองโดยสติปัญญาและอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ในการแก้ปัญหาเพื่อการดำรงชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้อาจอยู่ในรูปธรรม เช่น โลกทัศน์ ปรัชญาต่าง ๆ ตลอดจนงานอาชีพศิลปกรรม ทั้งนี้ภูมิปัญญาจะสะท้อนระหว่างงานกับคนและความสัมพันธ์ระหว่างคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ

อเนก นาคะบุตร (2536, หน้า 164) กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ไว้ดังนี้

1. ชุมชนให้คุณค่าในการใช้และอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า อย่างเชื่อมโยงเป็นองค์รวมเดียวกันกับวิถีชีวิตของชุมชน วิธีการผลิต การเกษตร และวิถีจารีตประเพณี และระบบความเชื่อที่จัดปรับและสืบสานต่อเนื่องกันมาควบคู่กับการได้รับประโยชน์ร่วมกันจากการใช้ดิน น้ำ ป่า ร่วมกันเพื่อยังชีพอยู่รอด
2. ความหลากหลายของระบบการจัดการดิน น้ำ ป่า และความยั่งยืนสมดุลในตัวทรัพยากรเอง จึงขึ้นอยู่กับระบบคุณค่า ความเชื่อ ความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำแต่ละชุมชนและเทคนิควิถีของการเกษตรที่เอื้อต่อการจัดการใช้และอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า แต่ละแห่ง
3. ทรัพยากรคน ถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการ ดิน น้ำ ป่า การพัฒนาคนและการให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดระบบคุณค่า กำหนดคกติกา และวางแผนการใช้ รักษาอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า ภายใต้ประโยชน์ร่วมกันตามระบบสิทธิร่วมกันของชุมชนและภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนที่ประยุกต์สืบสานต่อเนื่องกันมา
4. ชุมชนสามารถจัดการ ดิน น้ำ ป่า ให้ยั่งยืนได้โดยยังคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนที่เหมาะสม 3 องค์ประกอบ คือภูมิปัญญาและความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ได้สอดคล้อง

ต่อการเปลี่ยนแปลง มีผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา มีเวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลง

สุจารี จันทรสข (2534, หน้า 10-21) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า การที่ชาวบ้านสามารถรักษาหมู่บ้านคงสภาพท้องถิ่นไว้ได้สืบมาช้านานจนถึงวันนี้เพราะว่าชาวบ้านมีการแสวงหาทางออกการตอบสนองที่ท้าทาย มีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตามกาลเวลา และสภาพแวดล้อมรอบตัวอยู่เสมอ วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจากการประสบการณ์แนวทางแก้ไขในแต่ละเรื่องแต่ละสถานการณ์แต่ละสภาพแวดล้อมซึ่งมีเงื่อนไขปัจจัยเฉพาะแตกต่างกันไปนั้นอาจเรียกสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ควรมองที่ตัวบุคคลหรือกิจกรรมแต่ควรมองที่ระบบความคิดของชาวบ้านการสั่งสมความรู้ศึกษาสภาพสังคมสภาพแวดล้อมว่ามีปัจจัยมีเหตุผลและที่สำคัญมีการสืบทอดและเรียนรู้อย่างไร

ประเวศ วะสี (2536, หน้า 6-23) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

1. มีความจำเพาะกับท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่สั่งสมประสบการณ์ ความชัดเจนจากชีวิตสังคมในท้องถิ่น จึงมีความสอดคล้องกับเรื่องราวท้องถิ่น
2. มีความเชื่อมโยงหรือบูรณาการสูงหมายถึงมีความเชื่อมโยงระหว่าง กาย ใจและสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมสัมพันธ์ทั้งทางนามธรรมและรูปธรรมเพื่อวัตถุประสงค์สูงสุด
3. มีความมุ่งเน้นการให้ความสำคัญกับจริยธรรมมากกว่าวัตถุด้วยว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นมีวัฒนธรรมเป็นรากฐานมิใช่วิทยาศาสตร์ ทั้งยังให้ความสำคัญต่อผู้อาวุโส ให้การเคารพผู้อาวุโส คือเป็นการให้ความสำคัญแก่ประสบการณ์ด้วยเชื่อว่า ผู้สูงอายุมีประสบการณ์มากกว่านั่นเอง

การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2538, หน้า 6) กล่าวว่า ระบบคิดทางวัฒนธรรม หมายถึง วิธีคิดแบบองค์รวมที่มองความเชื่อมโยงอย่างมีบริบทและเงื่อนไขโดยไม่แยกส่วนต่าง ๆ ออกจากกันโดยเด็ดขาด ทั้งนี้เพื่อการวิเคราะห์และค้นหาหลักการที่อยู่เบื้องหลังความสัมพันธ์ต่าง ๆ ซึ่งมักเกี่ยวข้องกับคุณค่า กฎเกณฑ์ และอำนาจของชุมชนที่เป็นหลักสำคัญของชุมชนในการสร้างสรรค์ผลิตใหม่

ศรีศักร วัลทิโยคม (อ้างใน อานันท์ กาญจนพันธ์ , 2528 , หน้า 4) กล่าวว่า วัฒนธรรม ถ้ามองลักษณะเป็นสังคมวัฒนธรรมและชีวิตวัฒนธรรมแล้วหมายถึงองค์รวมของวิธีคิด คุณค่า และอุดมการณ์ของสังคมที่มนุษย์สร้างสรรค์สะสมขึ้นมาในความพยายามที่จะ

แสดงออกถึงจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์และการปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ทางสังคม และธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่ต่างกัน วัฒนธรรมจึงมีความหลากหลายและซับซ้อน แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นขณะเดียวกันก็มีพลวัตเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงองค์กรผลิตใหม่ของชุมชนเพื่อปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขและบริบทของสภาพแวดล้อม

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2538, หน้า 6) ให้ความหมายวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง คุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่มีกฎเกณฑ์ที่หลากหลายและอำนาจของชุมชนท้องถิ่น

กาญจนา แก้วเทพ (2538, หน้า 81) กล่าวว่าวัฒนธรรมหมายถึง วิถีทางและแบบฉบับ ในการดำรงชีวิตของชุมชนที่ได้ปฏิบัติส่งต่อกันมา รวมทั้งความคิดต่าง ๆ ที่คนได้กระทำ สร้าง กำหนด สะสมและรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง วัฒนธรรมอาจอยู่ในรูปแบบของ ความรู้ การปฏิบัติ และความเชื่อตลอดจนวัตถุสิ่งของอันเกิดจากการคิดและการกระทำของ มนุษย์

วัฒนธรรมครอบคลุมถึงวิถีชีวิตการทำมาหากิน ระบบเศรษฐกิจ วิถีเศรษฐกิจ วิธีการ ผลิต เครื่องมือเครื่องใช้ ความสัมพันธ์กับระบบจริยธรรม ในขณะที่วัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น จะมีความแตกต่างกันวัฒนธรรมจะสืบทอดจากคนรุ่นก่อนไปสู่คนรุ่นใหม่

วัฒนธรรมประกอบด้วย 2 ส่วนซึ่งแยกกันไม่ออก ส่วนหนึ่งมองเห็นได้ เช่น วัตถุ คำพูด แบบแผน เช่น การศึกษา สื่อมวลชน ภาษา กีฬา การหุงหาอาหาร เสื้อผ้า พิธีกรรม อีก ส่วนหนึ่งเป็นส่วนที่มองไม่เห็นต้องอาศัยการวิเคราะห์จึงจะเข้าใจ ส่วนนี้จะประกอบด้วย การ จัดระบบเศรษฐกิจ ระบบการตัดสินใจ ขบวนการถ่ายทอดคุณค่าต่าง ๆ โดยที่ทุกมิติจะสัมพันธ์ กัน

กระบวนการทางวัฒนธรรม หมายถึงการเคลื่อนไหวเพื่อเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิตใหม่ และปรับตัวของชุมชนท้องถิ่นภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีความหลากหลายแตกต่างกันในแต่ละชุมชน ในขณะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาทำให้ชุมชนต้อง คิดค้นและแสวงหาทิศทางการพัฒนาที่หลากหลาย เพื่อดำรงอยู่ร่วมกันของวัฒนธรรมที่ แตกต่างกัน และการเคารพหลักการของวัฒนธรรมอื่น กระบวนการทางวัฒนธรรมนี้จะสะท้อน ให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา

กระบวนการทางวัฒนธรรมช่วยให้เข้าใจลักษณะที่เคลื่อนไหวของวัฒนธรรมในความพยายามที่จะสืบทอดคุณค่าของความเป็นมนุษย์และอำนาจหรือศักดิ์ศรีของชุมชน ซึ่งจะ เห็นได้จากกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่และยอมรับปรับตัวของชุมชน

การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

ตามแบบทฤษฎี Structuralist ในส่วนที่เกี่ยวกับคุณค่า ภูมิปัญญา จิตสำนึก อุดมการณ์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมนั้น ต้องการสิ่งที่เรียกว่าเงื่อนไขมาหล่อเลี้ยงคุณค่าที่ชุมชนมีอยู่ไม่ได้มีลักษณะคงตัวชั่ววันจันทร์ หากแต่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทั้งคนที่สูญสลายหรือเพิ่มพูน ทั้งนี้แล้วแต่ปฏิบัติการของมนุษย์ที่เกี่ยวข้อง แม้วันนี้ชุมชนบางแห่งยังมีคุณค่าที่ดำรงอยู่แต่พรุ่งนี้อาจจะหมดไปเหมือนอย่างคุณค่าที่ดำรงซึ่งมีอยู่เมื่อวานนี้แต่วันนี้ก็หมดไปแล้ว และในทางตรงกันข้ามสิ่งที่หมดไปแล้วก็อาจจะรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ได้หากมีการปฏิบัติการรื้อฟื้นสิ่งนั้น ชาวบ้านมีคุณค่า ภูมิปัญญาในการที่จะรื้อฟื้นสิ่งต่าง ๆ แต่บางครั้ง ชาวบ้านยังขาดเงื่อนไขที่เหมาะสมที่จะหล่อเลี้ยงหรือผลิตซึ่งคุณค่าหรือภูมิปัญญานั้น เช่น ชาวบ้านมีจิตใจที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่แก่ผู้อื่นแต่ขาดแคลนวัตถุดิบปัจจัย

สภาทอติกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา (2533, หน้า26) กล่าวว่าในทัศนะแบบ Instrumentalist การสืบทอดวัฒนธรรม คือการรื้อฟื้นวัฒนธรรมเก่าขึ้นมาเพื่อใช้เป็นประโยชน์บางประการสำหรับเป้าหมายปัจจุบัน ทัศนะดังกล่าวนี้มีประโยชน์ในแง่การธำรงรักษารูปแบบของวัฒนธรรมนั้นเอาไว้แต่หากขาดการวิเคราะห์เนื้อหาที่อยู่ภายในรูปแบบนั้นก็อาจทำให้รื้อฟื้นวัฒนธรรมเดิมเหลือแต่รูปแบบแต่ไม่มีเนื้อหา เช่นของดั้งเดิม

กาญจนา แก้วเทพ (2533, หน้า 7) ในกระบวนการทางวัฒนธรรมเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม ชุมชนก็มีการปรับหรือสร้างใหม่ทางอุดมการณ์อยู่เสมอซึ่งการปรับหรือสร้างใหม่อาจออกมาในรูปของ 1. ปรับทั้งหมด 2. ปรับบางส่วน 3.ต่อต้าน/ปฏิเสธ 4. ปรับแต่รูปแบบแต่ไม่ปรับเนื้อหา

สถาบันที่ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำคือสถาบันครอบครัวและสถาบันชุมชนบุคคลที่ทำหน้าที่ผลิตซ้ำในสถาบันคือ พ่อ แม่ ผู้อาวุโส ครู พระ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2533, หน้า 4) กล่าวว่า การผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ ครอบครัวและชุมชนเข้ามาทำพิธีกรรมและการอบรมสั่งสอนโดยใช้ระยะเวลาโอกาสในการทำพิธีกรรมนั้นต่อเนื่องกัน พิธีกรรมเป็นการผลิตซ้ำความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติระยะเวลาจะเป็นสิ่งสำคัญที่บอกถึงความติดแน่นทนนานในเรื่องของความเชื่อและคุณค่าหรืออุดมการณ์ถ้าหากทำได้ต่อเนื่องก็จะเป็นการผลิตซ้ำทางอุดมการณ์ ดังนั้นการประกอบพิธีกรรมแบบพื้นฐานความเชื่อของคนในชุมชนจึงเป็นการตอกย้ำให้ชนรุ่นหลังได้รับรู้และเกิดการปฏิบัติตามได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2535, หน้า บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเกี่ยวกับระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ พบว่า ระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มจากครอบครัวโดยใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีการสอนและการปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์ในเรื่องต่าง ๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือเครือญาติซึ่งมีแรงจูงใจจากความสำเร็จในอาชีพคนรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวนี้จะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนรุ่นหลังต่อไป นอกจากนี้วัดยังเป็นแหล่งสำคัญในการเรียนรู้ของชุมชนซึ่งผู้เรียนคือภิกษุ สามเณร หรือศิษย์วัด เรียนรู้เกี่ยวกับ ศาสนา จริยธรรมและความรู้ตามที่พระมีอยู่ ต่อมาเมื่อระบบการศึกษาแผนใหม่เข้าสู่ชุมชนได้มีโรงเรียนมาตั้งในหมู่บ้าน มีการมาตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน มีเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน ทำให้รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชนเกิดขึ้นทั่วไปตามการขยายตัวของระบบการศึกษา

บรรชกร กล้าหาญ (2541, หน้า 102) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ของเกษตรกรด้านการจัดการเกษตรผสมผสาน พบว่า เกษตรกรหลายรายจากการที่มีชีวิตดำรงอยู่ท่ามกลางสังคมเกษตรกรรมได้พบเห็นสัมผัสและปฏิบัติด้วยความตั้งใจอดทนและเฝ้าสังเกตสิ่งรอบตัวช่วงเวลาที่ผ่านมาประสบการณ์ต่าง ๆ ได้สะสมผ่านการคิดทบทวนทดลองจนได้รับคำตอบสำหรับตนเอง นอกจากนี้การจัดการเกษตรแบบผสมผสานที่มีลักษณะสอดคล้องกับพื้นฐานความรู้ดั้งเดิมสอดคล้องกับวิถีชีวิตและความต้องการของเกษตรกรทำให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้และเชื่อมโยงเข้าสู่การปฏิบัติโดยง่ายและประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานทำให้เป็นแรงจูงใจให้เกษตรกรรายอื่นมาเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

อุดม ตะสิงห์ยะ (2537, หน้า 105-106) ได้ศึกษาการเรียนรู้ของผู้ปกครองและครูจากการเข้าร่วมโครงการอาหารกลางวัน กรณีศึกษาโรงเรียนรำเปิงวิทยา อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ลักษณะการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและครูที่ส่งผลต่อการเรียนรู้มี 4 แบบ คือ 1. การเข้าร่วมประชุม 2. การเข้าร่วมดำเนินงาน 3. การเข้าร่วมรับผลประโยชน์ 4. การเข้าร่วมประเมินผล

แรงจูงใจที่ทำให้เกิดการเข้าร่วมกิจกรรม คือ ลูกหลาน การถูกขอร้อง ความพร้อมของชุมชนและความผูกพันที่ชุมชนมีต่อโรงเรียน

ตุลวัตร พานิชเจริญ (2536, หน้า บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาถึงกระบวนการกล่อมเกลாதองศาทางสังคมในการจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง พบว่า การ

กล่อมเกลாதงสังคมของชุมชนนั้นมาจากแบบแผนการเรียนรู้จากประสบการณ์ในการดำรงชีวิตที่ผ่านมาโดยมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกับความเชื่อและความสัมพันธ์ใน 3 มิติ คือ คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทั้งยังมีระบบศีลธรรมจริยธรรมของกลุ่มเป็นสิ่งที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติทั้งนี้กระบวนการจัดการกลื่อนั้นเป็นไปทั้งในรูปแบบทางตรงและทางอ้อม จากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดยกระบวนการกล่อมเกลานั้นมีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาวะการณ์ของสังคม ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน

วิชิต ถิ่นวัฒนากุล (2536 ,หน้า 93) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่ราบรูปแบบต่าง ๆ พบว่า จากปัญหาทางด้านกายภาพในระบบนิเวศน์วิทยาและสภาพทางเศรษฐกิจทำให้เกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลงจากระบบการเกษตรแบบเดิมสู่การจัดการเกษตรกรรมทางเลือกแบบต่าง ๆ ทั้งนี้เกษตรกรมีกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์เดิม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน การศึกษาดูงานและการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกในการให้การศึกษาอบรมในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งผลที่ได้รับจากการเปลี่ยนแปลงการผลิตนั้นเป็นบทเรียนจากกิจกรรมที่สามารถพัฒนาศักยภาพและคุณค่าความเป็นมนุษย์ได้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้นเกิดความมั่นใจและภาคภูมิใจในตนเองรวมทั้งได้รับการยอมรับจากเพื่อนเกษตรกรคนอื่น ๆ สามารถเป็นแบบอย่างในการเรียนรู้

วนิดา แคนโพธิ์ (2539, หน้า บทคัดย่อ) ได้ศึกษาพบว่า ประชากรในหมู่บ้านร่องฟองได้มีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมในครัวเรือน โดยเกิดจากผู้นำหรือกลุ่มบุคคลเพียง 2-3 คนได้เรียนรู้และรับข่าวสารข้อมูลภายนอกแล้วนำสิ่งต่าง ๆ ที่ได้รับมาเชื่อมโยงเข้ากับความรู้เดิมหรือประสบการณ์เดิมเริ่มจากการทดลองปฏิบัติจนเกิดผลสำเร็จในขั้นต้น จึงมีการขยายเครือข่ายขึ้นจากระดับครอบครัวจนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน โดยมีวิธีการเข้าไปฝึกหัดจากญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้านเข้าไปเป็นลูกจ้างแรงงาน หรือมีประสบการณ์มาแล้วและฝึกหัดด้วยตนเอง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสิ่งที่มีกระตุ้นหรือกลไก อันได้แก่ แรงผลักดันทางด้านเศรษฐกิจภายในครอบครัว สมาชิกในครอบครัว แรงจูงใจในด้านรายได้ ความสำเร็จของเพื่อนบ้านและโอกาสที่ง่ายขึ้น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ในระดับชุมชนต้องอาศัยปัจจัยและองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างอันได้แก่ ที่ตั้งและลักษณะของชุมชนที่อยู่ใกล้เมือง การคมนาคมและการสื่อสารสะดวกรวดเร็วลักษณะ โครงสร้างของประชากรที่ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยแรงงาน ลักษณะเฉพาะของบุคคลที่มีความกล้าเสี่ยงสูง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ขยันขันแข็งและกิจกรรมการผลิตที่ไม่

ยุ่งยากซับซ้อน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีลักษณะปรับเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ อย่างค่อยเป็นค่อยไป การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นตลอดเวลา

ในการเปลี่ยนแปลงด้านระบบการผลิตได้ส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัว มีเวลาในการอบรมและเลี้ยงดูสั่งสอนบุตรน้อยลง ความสัมพันธ์ภายในชุมชนเป็นไปในลักษณะของผลประโยชน์มีความเป็นอยู่ในลักษณะของสังคมเมืองมีเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย มีค่านิยมที่ทันสมัยและมีลักษณะของการบริโภคนิยม ความเชื่อได้ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบไปเป็นลักษณะของการเห็นไหว้เพื่อให้ทำการค้าขายเจริญรุ่งเรืองแทนการไหว้ผีเหมือนฝ่าย ในระบบคุณค่าชาวบ้านยังคงนับถือผู้ที่อาวุโสกว่า ในด้านพิธีกรรมต่าง ๆ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปแต่ยังคงพิธีกรรมทางศาสนาไว้

บุญทวี อุปละกุล (2536, หน้า 105) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสังคมประเพณีของหมอชาวบ้านพบว่า การถ่ายทอดความรู้ของการเป็นหมอชาวบ้าน วิธีการเรียนรู้ต้องอาศัยความสามารถส่วนตัวในการสังเกต ชักถาม จดบันทึก การเรียนรู้ด้วยตนเองเมื่อศึกษาไปแล้วจะต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมจากประสบการณ์ในการรักษาจากอาจารย์ผู้ถ่ายทอดความรู้โดยพิธีกรรมประเพณีต่าง ๆ

ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการถ่ายทอดความรู้การเป็นหมอชาวบ้านสำคัญที่สุด คือ ปัจจัยสังคมในระบบเครือญาติ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นตัวกำหนดที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการถ่ายทอด ปัจจัยทางการศึกษา ทิศทางการศึกษาจากการศึกษาภายในชุมชนเป็นการศึกษาภายนอกชุมชน ทำให้เกิดการเปลี่ยนกระบวนการถ่ายทอดในการเป็นหมอชาวบ้าน ปัจจัยทางการเมืองและการกำหนดกฎหมายจากส่วนกลางทำให้กระบวนการถ่ายทอดหดหายไปเนื่องจากถูกบังคับทางกฎหมาย

สำหรับความรู้ความเข้าใจของกระบวนการถ่ายทอดการเป็นหมอชาวบ้านนั้น ขึ้นอยู่กับแรงบันดาลใจของลูกศิษย์แต่ละคนและครอบครัว ชุมชน โดยอาศัยวิถีชีวิตภายในชุมชนทั้งด้านความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม การศึกษาและเศรษฐกิจ ภายในบริบทและปรากฏการณ์กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น